

نقدی بر چهار رأی اخیر دیوان عالی فرانسه در مسئولیت قهری

علی عسکری نجف‌آبادی*

پیشگفتار

راست است که قانون عقل بشری است که به واسطه اراده جمعی تجلی پیدا می‌کند و نماد اراده جمعی است که به واسطه نمایندگان ایشان متجلی می‌شود؛^۱ اما سال‌ها است که تلاش برای فروکاهیدن حقوق به مجموعه قوانین به شکست انجامیده است و امروزه کمتر محققى است که منکر نقش بسیار والای رویه قضایی در تحول حقوق باشد.

نقش والای رویه قضایی نه تنها در نظام حقوقی رویه‌محوری نظیر کامن‌لو که حتی در نظام‌های ظاهراً قانون‌مدار نظیر حقوق نوشته غیرقابل انکار است. رویه قضایی از قانون ولی نه در حدود قانون بلکه فراتر از قانون در رفع ابهام و اجمال و حل تعارضات و گاهی اصلاح قانون در زیر نقاب اجرای قانون عمل می‌کند و باوجود نقش سازنده خود در پی آن است که به مخاطب خود این تصور غلط را القا نماید که کاری جز تفسیر قانون و کشف اراده واقعی مقنن انجام نمی‌دهد و در این راستا به انبوهی از استدلال‌ها به‌ظاهر منطقی و استنادات گسترده به متون قانونی توسل می‌جوید.

قوانین امروزه متعدد و بی‌ثبات هستند نگارش درستی ندارند و در بسیاری از موارد جزئی‌نگر هستند و گاهی فاقد کارایی لازم هستند در این وضعیت اگر رویه قضایی در اندیشه اجرای نص قانون باشد خواه ناخواه به بیراهه خواهد رفت.

کتابی که در این جا برای ترجمه برگزیده شده است از متون کاربردی یکی از انتشارات برجسته فرانسوی است. نویسندگان کتاب از نویسندگان برجسته حقوقی هستند: ژیس گوپو^۲ استاد برجسته دانشکده حقوق دانشگاه نانسوی^۳ و دارای

aliaskari@hotmail.fr

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی موسسه عالی مدیریت و برنامه‌ریزی

۱. به نقل از ژرژ بوردو

2. Gilles Goubeaux

3. université de nancy 2

تألیفات متعددی در حوزه حقوق خصوصی است. در این کتاب صد رأی از آراء دیوان عالی فرانسه در موضوعات متفاوت مورد نقادی قرار گرفته است. شیوه تدوین کتاب بدین نحو است که در ابتدا قسمت اصلی رأی دیوان عالی عیناً نقل می‌شود سپس در بخش مشکل به بررسی مسئله و تجزیه و تحلیل آن پرداخته و سعی می‌شود مسئله باز شود در این راستا ابتدا فرآیند دادرسی بیان می‌شود و سپس داده‌های حقوقی بیان شده و در مرحله نهایی راه‌حل بیان شده در رأی تبیین می‌شود. در بخش موسوم به نقادی تلاش می‌شود از ابعاد متفاوتی به مسئله مطروحه توجه شود و راه‌حل مورد نظر دادگاه از جهات گوناگون مورد نقادی قرار بگیرد تا نقاط ضعف و قوت استدلال دادگاه روشن شود و سرانجام در بخش گستره به بررسی آثار و تبعات رأی مورد اشاره می‌پردازد.

در این راستا آراء مورد بررسی بیشتر از بخش مسئولیت قراردادی و قراردادهای گزینش شده است تا بیشترین ارتباط و همگنی را با مباحث مطروحه در مراجع قضایی داخلی به جهت قوانین مشابه داشته باشد.

گفتار نخست: رأی در خصوص مسئولیت در خصوص مالکیت اشیا

رأی صادره از دیوان عالی کشور به شماره -۱۳۵۳۶ مورخه ۲۴ فوریه ۲۰۰۵^۱

1. REPUBLIQUE FRANCAISE
AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS
AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS
LA COUR DE CASSATION, DEUXIEME CHAMBRE CIVILE, a rendu l'arrêt suivant :
- Sur le moyen unique, pris en sa première branche :
Vu l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil ;
Attendu, selon l'arrêt attaqué, que Mlle X... a heurté une baie vitrée coulissante qui ouvrait, de l'intérieur d'un appartement, sur une terrasse ; que la vitre s'est brisée et a blessé Mlle X... ; que cette dernière a assigné Mme Y..., propriétaire de l'appartement et son assureur, la compagnie GAN, en présence de la Caisse primaire d'assurance maladie de la Haute-Garonne, en réparation de son préjudice, sur le fondement de l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil ;
Attendu que pour débouter Mlle X... de ses demandes, l'arrêt retient que cette dernière s'est levée, a pivoté à 90°, s'est dirigée vers la terrasse, sans s'apercevoir que la porte vitrée coulissante était pratiquement fermée, qu'elle a percuté la porte vitrée qui s'est brisée ;
que la victime indique qu'elle avait pu croire que la baie vitrée était ouverte compte tenu de sa transparence et du fait qu'elle donnait sur une terrasse, alors que c'était l'été ; qu'il n'est pas allégué un mauvais état de la baie vitrée, que, par ailleurs, le fait qu'elle ait été fermée, même si l'on se trouvait en période estivale, ne peut être assimilé à une position anormale ; que la chose n'a eu aucun rôle actif dans la

production du dommage et que celui-ci trouve sa cause exclusive dans le mouvement inconsidéré de la victime ;

Qu'en statuant ainsi, alors qu'il résultait de ses propres constatations que la porte vitrée, qui s'était brisée, était fragile, ce dont il résultait que la chose, en raison de son anormalité, avait été l'instrument du dommage, la cour d'appel a violé le texte susvisé ;

PAR CES MOTIFS :

CASSE ET ANNULE, dans toutes ses dispositions, l'arrêt rendu le 25 juin 2002, entre les parties, par la cour d'appel de Toulouse ;

remet, en conséquence, la cause et les parties dans l'état où elles se trouvaient avant ledit arrêt et, pour être fait droit, les renvoie devant la cour d'appel de Bordeaux ;

Condamne la compagnie GAN Assurances et Mme Y... aux dépens ;

Vu l'article 700 du nouveau Code de procédure civile, rejette la demande de Mme Y... et de la compagnie GAN Assurances ;

Vu les articles 37, alinéa 2, de la loi du 10 juillet 1991 et 700 du nouveau Code de procédure civile, condamne, in solidum, Mme Y... et la compagnie GAN Assurances à payer à Me Haas la somme de 1 500 euros ;

Dit que sur les diligences du Procureur général près la Cour de Cassation, le présent arrêt sera transmis pour être transcrit en marge ou à la suite de l'arrêt cassé ;

Ainsi fait et jugé par la Cour de Cassation, Deuxième chambre civile, et prononcé par le président en son audience publique du vingt-quatre février deux mille cinq.

Analyse

Publication : Bulletin 2005 II N° 51 p. 48

Décision attaquée : Cour d'appel de Toulouse, du 25 juin 2002

Titrages et résumés : RESPONSABILITE DELICTUELLE OU QUASI DELICTUELLE - Choses dont on a la garde - Fait de la chose - Chose instrument du dommage - Applications diverses.

Une victime ayant heurté une baie vitrée coulissante, ouvrant de l'intérieur d'un appartement sur une terrasse, qui l'avait blessée en se brisant, viole l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil, une cour d'appel qui déboute cette victime de sa demande en réparation de son préjudice en retenant qu'elle s'était dirigée vers la terrasse sans s'apercevoir que la porte vitrée coulissante était pratiquement fermée, qu'il n'était pas allégué un mauvais état de la baie vitrée, que le fait que la baie était fermée, même en été, ne pouvait être assimilé à une position anormale, que la chose n'avait eu aucun rôle actif dans la production du dommage, qui trouvait sa cause exclusive dans le mouvement inconsidéré de la victime, alors qu'il résultait de ses propres constatations que la porte vitrée, qui s'était brisée, était fragile, ce dont il résultait que la chose, en raison de son anormalité, avait été l'instrument du dommage.

Précédents jurisprudentiels : Sur la preuve du rôle causal de la chose inerte dans la production du dommage, à rapprocher : Chambre civile 2, 2001-10-25, Bulletin 2001, II, n° 162, p. 110 (cassation), et l'arrêt cité ; Chambre civile 2, 2004-05-13, Bulletin 2004, II, n° 231, p. 196 (rejet), et les arrêts cités.

۱. ماده ۱۳۸۴ اصلاحی ۲۰۰۲ «اشخاص نه تنها مسئول خسارات ناشیه از اعمال شخص خود می باشند بلکه

جوابگوی اعمال اشخاص و اشیاء تحت اقتدار خود هستند این امر خلیلی به ماهیت روابط موجر و مستأجر براساس مواد ۱۷۳۳ و ۱۷۳۴ قانون مدنی نمی زند. پدر و نیز مادر مسئول خسارات وارده از ناحیه اطفال صغیرشان می باشند مشروط بر این که این اطفال در نزد آنها به سر برند- ارباب و موکل مسئول خسارات ناشیه از مستخدم و وکیل خود در امری که اینان مأمور انجام آن شده اند می باشند معلم و استادکار مسئول دانش آموز و شاگرد خود در مدتی که تحت مراقبتشان قرار دارند می باشند این مسئولیتها در صورتی که پدر- مادر- معلم و استاد کار نتوانند اثبات نمایند که قادر به دفع اعمال

در این خصوص بدین شرح که در قضیه متنازع‌فیه، درب شیشه‌ای متعلق به خواننده در داخل آپارتمان متعلق به ایشان به داخل تراس متعلق به خواهان سقوط کرده است و متعاقب برخورد با خواهان، نامبرده زخمی شده است. خواهان دادخواستی علیه مالک آپارتمان و بیمه‌گر ایشان در راستای مسئولیت ناشی از نگهداری و بر اساس ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی تقدیم نموده است که نهایتاً منجر به صدور رأی مورد اشاره گردیده است.

در این خصوص نظر به این‌که: اولاً درب شیشه‌ای با زاویه نود درجه نسبت به تراس ساخته شده است بدون آن‌که عملاً شیوه‌ای جهت هشدار از لغزش‌های جایگاه شیشه‌ای شکسته‌شده وجود داشته باشد و ثانیاً عمل مورد ادعا ولو آن‌که معتقد باشیم در راستای دلیل موجهی ایجاد شده باشد و به جهت استفاده از شفافیت درب شیشه‌ای در ایام تابستان بوده است؛ مع‌الوصف این امر توجیهی برای حالت نامناسب درب شیشه‌ای نخواهد بود. وجود وضعیت تابستانی موجب حالتی نخواهد بود که

موجد عدم مسئولیت دارنده درب شیشه‌ای در مقابل خسارات وارده باشد.

ثالثاً درب شیشه‌ای به‌خاطر قابلیت شکسته‌شدن در وضعیتی غیرمعمول و

موجد خسارت نبوده‌اند صورت وقوع پیدا می‌کند».

Article 1384

Modifié par Loi n°2002-305 du 4 mars 2002 - art. 8 JORF 5 mars 2002

On est responsable non seulement du dommage que l'on cause par son propre fait, mais encore de celui qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde.

Toutefois, celui qui détient, à un titre quelconque, tout ou partie de l'immeuble ou des biens mobiliers dans lesquels un incendie a pris naissance ne sera responsable, vis-à-vis des tiers, des dommages causés par cet incendie que s'il est prouvé qu'il doit être attribué à sa faute ou à la faute des personnes dont il est responsable.

Cette disposition ne s'applique pas aux rapports entre propriétaires et locataires, qui demeurent régis par les articles 1733 et 1734 du code civil.

Le père et la mère, en tant qu'ils exercent l'autorité parentale, sont solidairement responsables du dommage causé par leurs enfants mineurs habitant avec eux.

Les maîtres et les commettants, du dommage causé par leurs domestiques et préposés dans les fonctions auxquelles ils les ont employés ;

Les instituteurs et les artisans, du dommage causé par leurs élèves et apprentis pendant le temps qu'ils sont sous leur surveillance.

La responsabilité ci-dessus a lieu, à moins que les père et mère et les artisans ne prouvent qu'ils n'ont pu empêcher le fait qui donne lieu à cette responsabilité.

En ce qui concerne les instituteurs, les fautes, imprudences ou négligences invoquées contre eux comme ayant causé le fait dommageable, devront être prouvées, conformément au droit commun, par le demandeur, à l'instance.

غیرمتناسب با هدفی که از شیشه مورد انتظار است استفاده شده است؛ فلذا وسیلهٔ ایراد خسارت بوده است و در نتیجه رأی صادره از دادگاه تجدیدنظر تولوز^۱ موافق مقررات و ضوابط قانونی صادر نگردیده و نقض می‌شود. رأی صادره برای اصحاب دعوی و دادگاه تجدیدنظر تولوز لازم‌الاتباع است ...

امروزه پیشرفت‌های فناوری به ما اجازهٔ استفادهٔ بیشتر و بیشتر از شیشه به‌عنوان یکی از مصالح ساختمانی را داده است، و امروزه از دیوارها و درب‌های شیشه‌ای به‌طور فراوانی استفاده می‌شود و استفاده از شیشه مورد استقبال گستردهٔ معماران واقع گردیده است. این امر نیز به نوبهٔ خود باعث افزایش رضایت‌مندی مشتریان از ساختمان‌ها گردیده است. اما در عین حال استفاده از شیشه خطرات خود را داشته و گاهی موجب بروز خطراتی شده است که از جمله در رأی سابق‌الذکر می‌توان به آن اشاره داشت.

مسئله

۱- نقش تقصیر و فرایند دادرسی

شخصی بدون این که بتواند پیش‌بینی کند این درب ممکن است حادثه‌ای را ایجاد کند و با سقوط بر روی تراس پایینی منجر به ورود خسارت شود، درب ساختمان خود از دربی شیشه‌ای استفاده می‌کند؛ اما نهایتاً آسیب‌دیده و به پایین سقوط کرده و موجب خسارت گردیده است؛ زیان‌دیده دعوایی به‌طرفیت صاحب‌خانه طرح نموده که نهایتاً پس از رد دعوی در مرحلهٔ تجدیدنظرخواهی مورد فرجام قرار گرفته است و در مرحلهٔ فرجامی دیوان عالی کشور تصمیم دادگاه تجدیدنظر را نقض نموده است.

۲- داده‌های حقوقی

الف: هر شخصی مسئول اشیائی است که نگهداری می‌کند (ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی) بنا بر رویه قضایی، تمام اشیاء مادی نیاز به حفاظت و نگهداری دارند، و اگر شیء وسیلهٔ ایراد خسارت شود، حافظ (یا به عبارت دیگر مالک) آن شیء مسئول خسارت وارده خواهد بود.

ب: حافظ شیء تنها در صورتی می‌تواند از مسئولیت معاف شود که ثابت کند خسارت وارده ناشی از امری خارجی بوده است - نظیر فورس ماژور یا عمل زیان‌دیده - در این فرض اگرچه فورس ماژور فرد را به‌طور کامل از مسئولیت معاف می‌کند، اما تقصیر زیان‌دیده صرفاً تا حدودی از مسئولیت حافظ خواهد کاست و به قاضی اجازه خواهد داد تا مسئولیت را میان عوامل ورود زیان تقسیم نماید.

ج: در این نظام مسئولیت، احراز رابطه سببیت میان شیء و زیان وارده لازم و ضروری است. در این‌جا صرفاً در صورتی می‌توان از مسئولیت مطلق حافظ سخن گفت که شیء هیچ نقش مثبتی در ورود زیان نداشته باشد و به‌عبارت دیگر دخالت شیء در ورود زیان صرفاً دخالتی مادی باشد و خود شیء در ورود زیان فاقد هرگونه نقش مثبتی باشد.

۳- مسئله حقوقی - راه‌حل مندرج در رأی

مسئله اصلی در پرونده این بوده است که آیا می‌توان براساس مسئولیت حافظ، مالک درب شیشه‌ای را در قبال زیان‌دیده مسئول دانست؟ به‌صورت دقیق‌تر آیا ایجاد خسارت به واسطه شیء از ناحیه حافظ حادث شده است؟^۱

بحث

در قواعد عام مسئولیت وجود رابطه سببیت میان عامل زیان‌بار و خسارت همواره به‌عنوان یکی از شروط مسئولیت مورد پذیرش بوده است. مسئله قابلیت پیش‌بینی همواره در احراز این رابطه سببیت دخیل بوده است. در مثال مورد بحث دیوان عالی کشور راه‌حلی متفاوت از راه‌حل دادگاه تالی را پذیرفته است.

رویه قضایی در راستای احراز رابطه سببیت همواره میان دو دسته از اموال تفکیک قائل می‌شود. از یک‌سو اموال متحرک و در دیگر سو اموال ایستا قرار دارند. در دسته نخست زیان‌دیده نیازی به اثبات نقش شیء در ورود خسارت ندارد، و وجود رابطه سببیت مفروض است. در مقابل در دسته دوم، اثبات وجود رابطه سببیت میان شیء و زیان وارده بر عهده زیان‌دیده است و وی باید رابطه سببیت را ثابت نماید. در عمل تنها در صورتی می‌توان وجود رابطه سببیت را در فرض اخیر

۱. برای مطالعه عمیق‌تر در این خصوص می‌توان به رأی شماره ۹۸-۲۰-۵۱ مورخ ۱۵ ژوئن ۲۰۰۰ مراجعه نمود.

ثابت کرد که شیء نقش مثبتی در ورود زیان داشته باشد. اثبات نقش مثبت در ورود زیان صرفاً در صورتی ممکن است که مدعی ثابت نماید خسارت در اثر حالت غیرمعمول شیء یا نقص موجود در شیء حادث گردیده است.

دادگاه‌های تجدیدنظر همواره به تفکیک فوق پایبند بوده‌اند و در موارد متعدد آن را اعمال نموده‌اند. در مثال موضوع رأی، شیشه در وضعیت نامناسبی نبوده است و فاقد هرگونه نقصی بوده است فلذا قضات تجدیدنظر به علت عدم احراز وضعیت فعال در ورود زیان، دعوی مطروحه را وارد ندانسته و حکم به بی‌حقی صادر نموده بودند. در مقابل آن چه در تحلیل قضات دیوان عالی به چشم می‌خورد و قابل توجه است، این است که صرف استفاده از شیشه به‌عنوان یکی از مصالح ساختمانی به واسطه ویژگی شکنندگی آن، مصداق حالتی غیرمعمول در فرایند ساختمانی است. در حقیقت تعارض موجود در آراء دیوان عالی و دادگاه تجدیدنظر حاصل دو نگرش متفاوت به مسئله است. از یک سو قضات تجدیدنظر به عرف جاری و وضعیت متداول و ساخت‌وساز توجه کرده‌اند که در این راستا همه امور به صورت صحیح و در شکل متعارف خود صورت پذیرفته است. در مقابل دیوان عالی از زاویه بالاتری به قضیه و بدون توجه به وضعیت عرف و با توجه به طبیعت به موضوع پرداخته است و در نتیجه اصل استفاده از درب شیشه‌ای به کیفیت مندرج در پرونده را ولو این که موافق عرف باشد مصداق وضع غیرمعمول دانسته است. در نتیجه این تحلیل دیوان عالی قائل به نقش مثبت شیء در ورود زیان شده و خوانده را در نهایت مسئول خسارات وارده به خواهان در نتیجه رفتار زیان‌بار و به جهت مسئولیت ناشی از نگهداری اشیا دانسته است.

گستره

در مقام نقض رأی دادگاه تالی، دیوان عالی کشور قاعده مسئولیت ناشی از نگهداری از اشیا را به نحوی گسترده تفسیر نمود. به نظر می‌رسد این تحلیل در موارد مشابه قابل اعمال باشد؛ می‌توانیم بگوییم نظریه اصلی که مورد قبول دیوان عالی واقع شده است نظریه‌ای است که به تئوری مقابل^۱ موسوم است. در راستای این نظریه همانطور که در متن رأی نیز به آن اشاره شد آنچه در مسئولیت مربوط

1. contrario

به نگهداری از اشیا اهمیت دارد همانا حالت غیرمعمول اشیا است. با این همه پرسشی که در هنگام تحلیل این رأی به نظر می‌رسد این است که آیا در رأی مورد بررسی نگرش دیوان عالی بیش از حد تنگ‌نظرانه نبوده است؟

گفتار دوم: تغییر نگرش دیوان در خصوص مسئولیت در قبال اشیا

شاخص صادره در خصوص رأی صادره به شماره ۱۰-۰۱-۹۷۴ مورخ ۱۲ دسامبر ۲۰۰۳

با توجه به این که در رأی مورد اعتراض، پشت پنجره آپارتمان اجاره داده شده به آقای گولیوشی به وسیله آقای تروش، پایین افتاده و موجب ورود خسارت به وسیله نقلیه آقای دوپلانو گردیده است و ایشان علیه آقایان گولیوشی و تروش به

1. AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS

LA COUR DE CASSATION, DEUXIEME CHAMBRE CIVILE, a rendu l'arrêt suivant :

Sur le moyen unique :

Attendu, selon le jugement attaqué rendu en dernier ressort (tribunal d'instance de Grasse, 14 décembre 1999), qu'un volet de l'appartement donné à bail à M. X... par M. Y... est tombé, endommageant le véhicule de M. Z... ; que celui-ci a assigné M. Y... et M. X... en responsabilité et indemnisation de son préjudice ;

Attendu que M. X... fait grief au jugement d'avoir retenu sa seule responsabilité sur le fondement de l'article 1732 du Code civil, alors, selon le moyen, que la présomption simple de responsabilité encourue par le locataire d'un appartement sur le fondement de l'article 1732 du Code civil n'est applicable que dans ses rapports avec le propriétaire ; qu'en l'espèce, le Tribunal a constaté que M. Z..., demandeur à l'action en responsabilité civile, était tiers au contrat de location conclu entre M. X... et M. Y... ; qu'en retenant que la responsabilité encoure par le locataire sur le fondement de l'article 1732 du Code civil s'étendait aux dommages occasionnés à M. Z... par la chute du volet, le Tribunal a violé ce texte par fausse application, ensemble l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil par refus d'application ;

Mais attendu que le locataire d'un bien dont la garde lui a été transférée est responsable du dommage causé par ce bien en application de l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil ;

Et attendu que le jugement a relevé que M. Y..., propriétaire, n'avait plus la jouissance du bien loué et qu'il n'en avait plus la garde, ce dont il se déduisait, à défaut de circonstances exceptionnelles, non invoquées en l'espèce, que le transfert de la garde n'avait pu s'opérer qu'au profit du preneur ; qu'il en résulte que M. X..., locataire, était responsable de plein droit du dommage causé par le volet à M. Z... ;

Que, par ce motif de pur droit, substitué à ceux justement critiqués, la décision déferée se trouve légalement justifiée ;

PAR CES MOTIFS :

REJETTE le pourvoi ;

Condamne M. X... aux dépens ;

Vu l'article 700 du nouveau Code de procédure civile, rejette la demande de M. X... ;

Ainsi fait et jugé par la Cour de Cassation, Deuxième chambre civile, et prononcé par le président en son audience publique du douze décembre deux mille deux.

جهت مسئولیت ایشان در خصوص جبران خسارت ناشی از تقصیر ایشان اقامه دعوی نموده است.

آقای گولیوشی اعتراض نموده است که مسئولیت بر اساس ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی^۱ است در خصوص صرف روابط میان موجر و مستأجر است و صرفاً در روابط ایشان دارای اثر است. و برخلاف آنچه دادگاه نظر داده است خواهان در مقابل قرارداد اجاره ثالث محسوب می‌شود و در نتیجه خواهان نمی‌تواند بر مبنای مسئولیت مربوط به عقد اجاره به شرح مندرج در ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی اقامه دعوی کند.^۲ و نمی‌تواند ماده فوق از ناحیه خواهان مستند طرح دعوی قرار بگیرد. فلذا دعوی مطروحه به استناد مواد ۱۷۳۲ و ۱۳۸۴ را نباید وارد دانست و دعوی به طرفیت مستأجر فاقد وجاهت است.

در این خصوص نظر به این که مستأجر یک مال که از آن نگهداری می‌کند به جهت مسئولیت ناشی از نگهداری از اشیا بر اساس ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی مسئول خسارات وارده از شیء است و نظر به این که در رأی مورد اعتراض آقای تروش به عنوان مالک درب نقشی در اداره مال اجاره شده بازی نکرده است و دیگر حفاظت از مال بر عهده وی نبوده است فلذا می‌توان نتیجه گرفت که جز در شرایط خاص و استثنائی، نمی‌توان صرفاً از مزایای یک قرارداد منتفع شد و از مسئولیت‌های آن شانه خالی کرد، فلذا آقای گیلوشی به عنوان مستأجر به طور کامل مسئول خسارات وارده به آقای دوپلانو خواهد بود فلذا با عنایت به موارد پیش گفته فرجام‌خواهی رد و دادنامه سابق‌الصدور عیناً تأیید می‌شود.

وجود نظام‌های چندگانه مسئولیت اجازه می‌دهد تا زیان به نحو بهتری جبران شود. اما پارادوکس اینجاست که این تفاوت باعث آشفتگی منابع می‌شود و از آنجا که خواهان می‌بایست جهت اقامه دعوی را به درستی تعیین کند، این امر موجب دشواری‌هایی می‌شود که رأی مورد بررسی به آن پرداخته است.

1. Il répond des dégradations ou des pertes qui arrivent pendant sa jouissance, à moins qu'il ne prouve qu'elles ont eu lieu sans sa faute

۲. در حقوق فرانسه علاوه بر جهت خواهان باید بر اساس یک ماده قانونی اقامه دعوی کند و صرفاً دادگاه ذی‌حق بودن وی را از آن جهت بررسی می‌کند.

مشکل

۱- فرایند دادرسی

یک وسیله نقلیه بر اثر برخورد پشت درب آپارتمانی که به اجاره داده شده بود خسارت دیده بود. زیان دیده مالک و مستأجر را به جهت جبران خسارت وارده طرف دعوی قرار داده بود. دادگاه مستنداً به ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی حکم به مسئولیت مستأجر داده بود. متعاقب فرجام خواهی از رأی دادگاه، دیوان عالی کشور ضمن رد فرجام خواهی با دلایلی متفاوت از دلایل دادگاه، تصمیم دادگاه را ابرام نمود.

۲- داده‌های حقوقی

الف: در خصوص اعمال ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی، در راستای تفسیری که رویه قضایی از این ماده داده است؛ مسئولیت در قبال خسارات ناشی از اشیا (مسئولیت حافظ اشیا) نهایتاً به شخصی برمی‌گردد که از شیء استفاده می‌کند. اگرچه فرض بر این است که حافظ و استفاده‌کننده از شیء همان مالک شیء است، اما خلاف این فرض همواره قابل اثبات است و در صورتی که اثبات شود دیگری بر مال مسلط شده است وی مسئولیت نگهداری از شیء را خواهد داشت. در بیشتر اوقات انتقال به صورت کامل است، اما گاهی ممکن است صرفاً منافع مال به دیگری منتقل شود و مسئولیت‌های ناظر بر عین همچنان بر عهده مالک باقی باشد.

ب: مستفاد ماده ۱۳۸۶ قانون مدنی، مالک ساختمان مسئول خسارات ناشی از خرابی و عیب موجود در ساختار ساختمان است.

ج: به موجب ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی، مستأجر در قبال خسارات یا نواقص در طول مدت اجاره مسئول است، جز در صورتی که بتواند ثابت نماید این امور به جهتی که به تقصیر وی مرتبط نبوده است حادث گردیده است. از این ماده مسئولیت مستأجر در قبال خسارات واردآمده از مال الاجاره در طول مدت اجاره توسط رویه قضایی استنباط گردیده است.

۳- مسئله و راه حل مندرج در رأی دیوان

اگرچه زیان دیده جهت جبران زیان وارده دعوی خود را به طرفیت مالک و مستأجر آپارتمان اقامه نموده است، اما بحث بر سر مسئولیت صرفاً در خصوص مستأجر است که موضوعیت پیدا می‌کند؛ اینجا بحث بر سر این است که مسئولیت

مستأجر یک مسئولیت قراردادی و ناشی از رابطه وی و مالک است یا مسئولیت وی چهره ضمان قهری دارد و بر ضمان قهری بنا شده است؟ دادگاه تالی نظر داده بود که مسئولیت مستأجر بر اساس ماده ۱۴۳۲ قانون مدنی است و این ماده مبنایی برای مسئولیت قهری مستأجر است. در مقابل دیوان عالی کشور ضمن رد این استدلال بیان داشت که مسئولیت مستأجر در این فرض هر چند از مصادیق ضمان قهری است اما مستند قانونی آن ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی و به جهت مسئولیت ناشی از اشیا است. زیرا به موجب عقد اجاره دیگر مالک بر مال سلطه‌ای نخواهد داشت و در نتیجه انتقال حفاظت از مال برعهده مستأجر خواهد بود و مستأجر به جهت مسئولیت ناشی از نگهداری مال در قبال خسارات وارد شده مسئول خواهد بود. فلذا در فرض موضوع دعوی مسئولیت نهایی نه برعهده مالک، بلکه برعهده مستأجر خواهد بود.

بحث

باید در نظر داشت که بر اساس جهات مندرج در رأی دیوان عالی کشور، اگرچه منطوق رأی تغییری نیافته است اما مبنای استدلال و تصمیم در مقام مقایسه با تصمیم دادگاه نخستین تغییر یافته است. این تغییر عنوان در رأی دیوان عالی در فهم این نکته که در موارد مشابه چه کسانی از باب جبران خسارات وارده حق اقامه دعوی را دارند کارگشا خواهد بود. شکی در این نیست که ماده ۱۷۳۲ قانون مدنی در خصوص مسئولیت مستأجر است؛ اما این مسئولیت ذیل مسئولیت قراردادی است و تحت قاعده اثر نسبی قرارداد باید اعمال شود که در این خصوص طرفین قرارداد صرفاً مالک و مستأجر هستند. در این راستا نظر به این که زیان دیده از اطراف قرارداد نیست وی نمی‌تواند بر اساس مسئولیت قراردادی اقامه دعوی کند و لزوماً وی باید مبنایی غیر قراردادی برای طرح دعوی خود بیابد.

از نکته بالا در می‌یابیم که برای مسئولیت مستأجر باید در پی مبنایی دیگر باشیم. از آن جا که زیان وارده در اثر فروافتادن قسمتی از ساختمان حادث گردیده است، پس دو مبنا برای طرح دعوی ممکن است وجود داشته باشد: می‌توانیم بگوییم که خسارت به دلیل نقص موجود در یکی از اجزاء ساختمان حادث گردیده است که در این صورت دعوی مستند به ماده ۱۳۸۶ قانون مدنی خواهد بود؛ که در

آن قانون گذار مالک را مسئول خسارات ناشی از نقص یا ایراد موجود در ساختمان و یا ایرادات ناشی از نحوه استفاده از آن دانسته است. راه حل دوم همان روشی است که دیوان عالی کشور در رأی خود به کار گرفته است و مسئولیت را بر مبنای ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی استوار کرده است.

مسئله اعمال ماده ۱۳۸۶ قانون مدنی نه در برابر قضاات دادگاه های تالی و نه در برابر قضاات دیوان عالی کشور طرح نگردیده است؛ حقیقت آن است که می توان در خصوص این که صرف افتادن چنین شیئی از ساختمان مصداق نقص در ساختمان باشد شک کرد، همانطور که دیوان عالی کشور سابقاً صرف افتادن یک کاشی را مصداق نقص ندانسته است، اما بی شک این امر خالی از فایده نیست که به این امر توجه کنیم که در برخی موارد که خسارت در اثر نواقص شبیه به این مورد در ساختمان حادث می شود، مسئولیت بر پایه مسئولیت حافظ نباشد؛ به ویژه در مواردی که حافظ شخصی غیر از مالک است این امر دارای اهمیت بیشتری می شود و نباید در تمام این موارد مسئولیت بر پایه ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی بنا شود.

در صورتی که مسئولیت در قبال نگهداری از اشیا را از زاویه مسئولیت حافظ بررسی کنیم، باید بدانیم که مسئولیت حافظ بر اساس ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی صرفاً در صورتی است که شیء منشأ ورود خسارت باشد. مع الوصف قانون گذار حافظ را تعیین نکرده است. در این خصوص می توان شک کرد که بین مالک و مستأجری که ملک را در تصرف دارد کدام یک حافظ هستند؟ بر اساس فرمولی که دیوان عالی کشور در رأی موسوم به فرانک^۱ ارائه داد، معیار حفاظت، قدرت استفاده، اداره و کنترل اعمال شده بر شیء است. در صورت شک فرض بر این است که مالک حافظ نیز هست. در اینجا دیوان عالی کشور بیان داشته است که حفاظت از مالک به مستأجر منتقل گردیده است.

دیوان عالی کشور در رأی خود بیان داشته است که استثنائاً مستأجر حفاظت را برعهده دارد. از قید استثنائاً می توان برداشت کرد که همواره بدین نحو نیست که به صرف انعقاد اجاره مسئولیت حفاظت بر عهده مستأجر قرار بگیرد. این امر به نکته ای اشاره دارد که دیوان در رأی موسوم به اکسیژن مایع^۲ به آن اشاره داشته

1. Franck

2. arrêt oxygène liquide 5 janvier 1956

است و آن این است که مسئولیت حفاظت از ساختار یک شیء و جبران خسارات ناشی از نقص در عملکرد آن همواره بر عهده مالک آن شیء است.

گستره

حقیقت این است که در پرونده مورد مطالعه مسئولیت نهایی بر عهده بیمه‌گر مستأجر قرار گرفت، اما مسئله این است که در صورتی که مستأجر بیمه نبود، وی می‌بایست ضمان ناشی از حادثه را عهده می‌گرفت. که وی را در وضعیت نامناسبی قرار می‌داد. در مقابل مسئولیت مالک می‌توانست به سادگی بر اساس ماده ۱۳۸۶ قانون مدنی مستقر شود. در این خصوص از یک سو می‌توان پذیرفت که خسارت در اثر خرابی ساختمان حادث شده است، اما از دیگر سو باید ثابت شود که صرف افتادن وسیله مورد دعوی در نتیجه نقص در ساختمان و ایراد موجود در آن به وجود آمده است.

گفتار سوم: مسئولیت در قبال نگهداری اشیا و قوه قاهره

رأی شماره: ۹۹-۱۰۴۱۷ صادر شده در تاریخ ۱۱ ژانویه ۲۰۰۱^۱ مرتبط با ماده

1. REPUBLIQUE FRANCAISE AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS

Sur le moyen unique :

Vu l'article 1384, alinéa 1er, du Code civil ;

Attendu que la faute de la victime n'exonère totalement le gardien de sa responsabilité que si elle constitue un cas de force majeure ;

Attendu, selon l'arrêt attaqué, que Mlle X..., non voyante, qui se trouvait au bord du quai d'une gare, a perdu l'équilibre au passage d'un train et a chuté entre le quai et la rame ; qu'ayant été blessée, elle a assigné la Société nationale des chemins de fer français (SNCF) et la caisse primaire d'assurance maladie du Val-d'Oise pour obtenir réparation de son dommage ;

Attendu que pour rejeter la demande de Mlle X... l'arrêt, qui a décidé que la victime ne rapportait pas la preuve des fautes qu'elle imputait à la SNCF, retient qu'il résulte des témoignages produits que Mlle X... était une habituée de la gare où l'accident a eu lieu, qu'elle s'est inconsidérément positionnée à l'extrême limite du quai qu'elle connaissait en fonction des sens dont elle disposait, qu'en dépit d'un premier avertissement donné verbalement par un agent de la SNCF, dont elle n'a pas tenu compte, s'étant maintenue dans une position hasardeuse, puis d'un second avertissement par un coup de klaxon du machiniste du train qui arrivait, elle n'a pas été en mesure, tant sa position était aventurée, de s'éloigner de la bordure du quai, chutant au contraire sous la rame à la suite de son déséquilibre dû à cette position à haut risque ; que cette faute caractérisée à la charge de la victime, imprévisible et irrésistible pour la SNCF, laquelle ne pouvait être déclarée responsable d'un dommage qu'elle ne pouvait empêcher, un convoi ferroviaire n'ayant pas la possibilité, en raison de son poids et de sa masse en mouvement, de s'arrêter sur

۱۳۸۴ قانون مدنی^۱

"توجهاً به این که دوشیزه بودرون نابینا بوده است و در حالی در لبه ایستگاه قطار بوده است به هنگام عبور قطار تعادل خود را از دست داده و میان ریل افتاده و در نتیجه زخمی شده است؛ علیه شرکت ملی راه آهن فرانسه^۲ و صندوق بیمه بیماران شهرستان ول - دوآز^۳ برای جبران خسارات وارده اقامه دعوی نموده است. برای رد دعوی دوشیزه بودرون استدلال شده است که شرکت راه آهن مرتکب هیچ تقصیری نشده است و خسارات وارده صرفاً به نامبرده منتسب است و ایشان مستمراً از ایستگاه راه آهنی که حادثه در آن رخ داده بود استفاده می نموده است؛ و وی با بی احتیاطی به محل ممنوعه در کنار ریل که به آن و کارکرد آن مطلع بوده نزدیک شده است علی رغم اخطار صوتی مأمور راه آهن ملی، نامبرده به اخطار وی توجهی نکرده است در موقعیت خطرناکی قرار گرفته بوده و با اخطار دوم ناشی از صدای هشدار آمیز (بوق) راهبر قطار باز ایشان تغییری در موقعیت خطرناک خود نداده است و در نتیجه در چاله افتاده و زخمی شده است. فلذا به این جهت مسئولیت حادثه به جهت خطر آفرینی مصدوم می بایست خسارات بر وی بار شود. زیرا خطرات ایجاد شده از ناحیه زیان دیده برای راه آهن ملی فرانسه غیر قابل پیش بینی و غیر قابل مقاومت بوده است. شرکت ملی راه آهن نمی توانسته مسئولیت خساراتی را که قادر به دفع آن نمی باشد از قبل پذیرفته باشد؛ و قطار به جهت ابعاد و نحوه حرکتش نمی توانسته مانع حدوث خسارت وارده گردد. فلذا دادگاه

place ou presque, exonérait la SNCF de la présomption de responsabilité pesant sur elle en application de l'article susmentionné ;

Qu'en statuant par de tels motifs, alors que le comportement de la victime ne présentait pas les caractères de la force majeure, la cour d'appel a violé le texte susvisé ;

PAR CES MOTIFS :

CASSE ET ANNULE, dans toutes ses dispositions, l'arrêt rendu le 21 octobre 1998, entre les parties, par la cour d'appel de Paris ; remet, en conséquence, la cause et les parties dans l'état où elles se trouvaient avant ledit arrêt et, pour être fait droit, les renvoie devant la cour d'appel de Versailles.

1. 1384 Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016 - art. 4 - NOR: JUSC1522466R

Le serment peut être déféré, à titre décisive, par une partie à l'autre pour en faire dépendre le jugement de la

cause. Il peut aussi être déféré d'office par le juge à l'une des parties

2. Société Nationale des Chemins de fer Français (SNCF)

3. Val-d'Oise

تجدیدنظر به این جهت رأی به عدم مسئولیت شرکت راه‌آهن داده است که بنا به دلایل آتی دادنامهٔ اصداری از دادگاه تجدیدنظر پاریس نقض می‌شود ... " .
قوة قاهره که در مسائل مربوط به تصادفات وسایل نقلیه به کار می‌رود، در این جا به‌عنوان یکی از قواعد عام مسئولیت مدنی مورد استفاده قرار گرفته است که بی‌شک خالی از مشکل نخواهد بود.

مسئله

۱- جریان پرونده

شخصی نابینا بدون توجه به اخطار مأمور راه‌آهن ملی فرانسه در لبة ایستگاه راه‌آهن می‌ایستد و با وجود اخطار اعلامی از ناحیهٔ راهبر قطار وی موقعیت خود را تغییر نمی‌دهد و در نتیجه تعادل خود را از دست می‌دهد و در چالهٔ ایستگاه سقوط می‌کند. وی به‌طرفیت راه‌آهن ملی فرانسه دعوایی را اقامه می‌کند که از ناحیهٔ قضات تالی رد می‌شود و نهایتاً در نتیجهٔ فرجام‌خواهی رأی در دیوان عالی کشور نقض می‌شود.

۲- داده‌های حقوقی

الف: قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵ در خصوص جبران خسارات زیان‌دیدگان حوادث رانندگی، مربوط به حوادث ناشی از اتفاقات راه‌آهن نمی‌باشد (ماده نخست قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵) فلذا قواعد عام مسئولیت مدنی در این پرونده اعمال خواهد شد.
ب: در مرحلهٔ بعد باید بررسی کرد که آیا رابطهٔ قراردادی میان طرفین در این خصوص وجود دارد یا خیر؟ زیرا در اثر اجرای قاعدهٔ موسوم به «منع جمع مسئولیت‌ها» صرفاً در صورتی می‌توان قواعد ضمان قهری یا شبه‌عقد را اعمال نمود نمود که رابطهٔ قراردادی در آن خصوص میان طرفین وجود نداشته باشد. بنا بر رویه قضایی فعلی محاکم، راه‌آهن قرارداد حمل و نقل از زمان ورود مسافران به قطار تا پایان سفر ایشان با ایشان منعقد می‌نماید. در صورتی که طی این مدت حادثه‌ای پیش بیاید، مسئولیت قراردادی خواهد بود. در صورتی که پیش یا پس از این مدت ولو آن‌که در راستای مسافرت حادثه‌ای پیش بیاید، مسئولیت

غیرقراردادی خواهد بود.

ج: مسئولیت در نتیجه تقصیر به وجود می‌آید. در این جا بحث بر سر این است که مسئولیت راه‌آهن ملی در نتیجه رفتار کارمندش که مسئول حراست از منافع راه‌آهن ملی بوده است، حادث می‌شود و نباید مسئولیت بر عامل وی بار شود. زیرا وی در راستای منافع کارفرمای خود و در حدود تعلیمات وی عمل نموده است، مسئولیت وی محدود به حدود تکالیف وی است.

د: مسئولیت در قبال افعال ناشی از اشیا مستفاد ماده ۱۳۰۴ صرفاً بر حافظ بار می‌شود و از آن به مسئولیت ناشی از کنترل، استفاده و راهبردی یاد می‌شود. محافظت قطارها به راه‌آهن ملی سپرده شده است (مسئولین ماشین‌ها در تصمیم‌گیری استقلال ندارند و در نتیجه نمی‌توان عنوان حافظ را بر ایشان اطلاق نمود) عمل فعال شیء در ارتباط با زیان‌دیده در نظر گرفته می‌شود. در این حالت حافظ نیازی به اثبات علت خارجی در ورود زیان ندارد. اگر این علت خارجی فورس ماژور باشد، حافظ به‌طور کامل از مسئولیت معاف خواهد شد. در صورتی که عامل خارجی فورس ماژور نباشد و زیان‌دیده عامل زیان باشد، این معافیت جزئی خواهد بود و ممکن است بسته به مورد و بسته به میزان نقش زیان‌دیده، حافظ را تا حدودی از مسئولیت معاف کند و یا حتی در برخی موارد تأثیری در مسئولیت وی نداشته باشد.

۳- مسئله و راه‌حل مندرج در رأی دیوان

در خصوص مسئولیت و اثبات تقصیر راه‌آهن ملی فرانسه، قضات مرجع تالی پذیرفتند که رفتار زیان‌دیده می‌تواند در شرایطی مصداق قوه قاهره باشد و مسئولیت حافظ را به‌طور کامل از میان بردارد، در مقابل قضات دیوان عالی کشور ضمن رد این نظریه نظر دادند که دخالت زیان‌دیده در ورود زیان نمی‌تواند مصداق قوه قاهره باشد و صرفاً در میزان مسئولیت حافظ مؤثر است.

بحث

به‌صورت سنتی، برای اثبات فورس ماژور، حادثه ادعایی باید دارای سه ویژگی باشد: غیر قابل پیش‌بینی باشد، غیر قابل دفع باشد و خارجی باشد. در این جا به

رکن خارجی بودن که به دلیل این که در این جا قطعاً عمل زیان دیده نسبت به حافظ عنصری خارجی است صحبت نمی‌کنیم؛ اما در مورد غیر قابل پیش‌بینی بودن و غیر قابل دفع بودن مباحثی مطرح می‌شود. در صورتی می‌توان در مثال مورد مطالعه از غیرقابل دفع بودن یاد کرد که بنا بر قواعد فیزیک، متعاقب افتادن مسافر در چاله، امکان جلوگیری از برخورد مسافر با قطار نباشد؛ با این همه در این مسئله با توجه به اخطارهای راهبر قطار و مأمور شرکت راه‌آهن ملی نمی‌توان قائل به غیرقابل پیش‌بینی بودن شد.

اما آیا قابلیت پیش‌بینی شرطی مستقل در احراز قوه قاهره است؟ اینجا بحث بر سر ماهیت غیرقابل دفع بودن است. به عبارتی در صورتی که وقوع حادثه‌ای قابلیت پیش‌بینی داشته باشد، عملاً امکان دفع آن وجود دارد و با این تعبیر عدم قابلیت پیش‌بینی به عدم قابلیت دفع بر می‌گردد. از این گذشته رفتاری که غیرقابل دفع باشد مصداق قوه قاهره است، چه بتوان آن را پیش‌بینی نمود و چه نشود.

با این همه، به نظر می‌رسد عنصر غیرقابل پیش‌بینی بودن به‌تنهایی کافی نباشد؛ باید ثابت کرد که راه فراری از خطر پیش‌آمده وجود نداشته است. فلذا باید علاوه بر غیرقابل دفع بودن عنصر غیرقابل احتراز بودن را نیز به عناصر لازم جهت احراز قوه قاهره افزود. در واقع می‌توان موردی را مفروض داشت که حادثه غیرقابل دفع است، اما قابل احتراز نیست. در مسئله مورد مطالعه قطعاً افتادن مسافر غیرقابل دفع بوده اما در عین حال آیا غیرقابل احتراز نیز بوده است؟ نه. اگر تصدیق کنیم که مأمور راه‌آهن ملی می‌توانسته مانع عبور مسافر از منطقه امن به سمت منطقه خطرناک شود، فلذا حادثه قابل احتراز بوده است؛ بلکه درست است که بگوییم قاعده آزادی اشخاص در این جا مأمور را از آن که از یک تذکر شفاهی فراتر برود منع می‌کند.

گستره

نگرش سخت‌گیرانه دیوان عالی کشور باعث می‌شود که معافیت کامل شرکت راه‌آهن ملی از طریق اثبات حالت فورس ماژور بر رفتار زیان‌دیده امری کاملاً استثنائی به نظر برسد. به این ترتیب عملاً، در قضایای راه‌آهن راهکاری مشابه

راهکار قانون گذار در قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵ در خصوص وسایل نقلیه دایر بر عدم معافیت از مسئولیت به صرف اثبات قوه قاهره پذیرفته می شود. آیا می توان تصور کرد که این رویه در سایر زمینه ها نیز مورد پذیرش قرار بگیرد؟ به نظر می رسد از برخی از تفاوت ها نمی توان به سادگی گذر کرد؛ بدین ترتیب در راستای نظام قانون ۵ ژوئیه ۱۹۸۵ خطای بیش از هشتاد درصد غیر قابل اغماض دانسته می شود و در نظام ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی مطابق تفسیری که رویه قضایی از آن می کند، خطای جزئی نابینا باعث معافیت جزئی شرکت راه آهن ملی می شود. اما ممکن است دیوان عالی نظر نهایی خود را تاکنون اعلام ننموده باشد زیرا در خصوص مسئولیت قراردادی، دیوان اعلام نموده است که خطای زیان دیده در صورتی می تواند عامل زیان را از مسئولیت معاف نماید که جلوه قوه قاهره به خود بگیرد. آیا این به این معنی است که رفتار زیان دیده نمی تواند مانع مسئولیت جزائی شود؟ برای روشن شدن پاسخ این پرسش باید بیشتر تأمل نماییم.

گفتار چهارم: رأی در خصوص نظام عمومی تعهدات

شرط

عاریه جهت استفاده، اعاده شیء عاریه داده شده

رأی شماره ۰۳-۱۶۶۲۳ مورخ ۱۹ ژانویه ۲۰۰۵

I. REPUBLIQUE FRANCAISE
AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS
AU NOM DU PEUPLE FRANCAIS
LA COUR DE CASSATION, TROISIEME CHAMBRE CIVILE, a rendu l'arrêt suivant :
Attendu, selon l'arrêt attaqué (Basse-Terre, 3 février 2003), que le 28 janvier 1999, les consorts X... ont assigné M. Y... en expulsion d'une parcelle de terre leur appartenant ;
Sur le second moyen :
Attendu que M. Y... fait grief à l'arrêt d'accueillir cette demande, alors, selon le moyen, qu'en matière de prêt à usage, le prêteur ne peut pas, en cas de différend et lorsqu'aucune durée n'a été convenue, fixer unilatéralement le terme du contrat ;
qu'en considérant, pour ordonner l'expulsion de M. Y... d'une parcelle dont il ressortait de ses constatations qu'elle avait fait l'objet d'un prêt à usage sans qu'aucune durée n'ait été convenue, qu'il pouvait être mis fin à l'autorisation à tout moment au terme d'une interpellation suffisante, la cour d'appel a violé les articles 1875, 1888 et 1889 du Code civil ;
Mais attendu que l'obligation pour le preneur de rendre la chose prêtée après s'en être servi est de l'essence du commodat ; que lorsqu'aucun terme n'a été convenu pour le

" در رأی مورد اعتراض (رأی ۳ فوریه ۲۰۰۳) که در خصوص خلع ید از زمین آپارتمان بر اساس یک قراردادی به تاریخ ۲۸ ژانویه ۱۹۹۹ طرح شده بود. با توجه به این که آقای ... اعتراض نموده است که در حالی دادخواست مورد پذیرش دادگاه قرار گرفته است که متعهد نمی‌توانسته تعهد خود را در صورتی که برای انجام آن مدتی تعیین نشده است و طرف مقابل نیز به تعهد خود عمل نکرده است، به تنهایی انجام دهد. فلذا نظر به این که دادگاه تجدید نظر با این وصف متعهد را نسبت به انجام تعهدات خود ملزم نموده است، مصداق بارز نقض مواد ۱۸۷۵^۱، ۱۸۸۸^۲ و ۱۸۸۹^۳ قانون مدنی است.

اما نظر به این که تعهد مشروطاً علییه، دایر بر تسلیم شیء موضوع تعهد، اساس عاریه بوده است؛ با لحاظ این که اگر هیچ شرطی دایر بر استفاده دائمی مستعیر در قرارداد نیامده است، بدون این که چنین شرطی طبعاً قابل پیش‌بینی باشد، مبین این معنی است که معیر حق دارد در هر زمان، اعاده مال مورد ودیعه را از مستعیر

prêt d'une chose d'un usage permanent, sans qu'aucun terme naturel soit prévisible, le prêteur est en droit d'y mettre fin à tout moment, en respectant un délai de préavis raisonnable ; qu'ayant constaté que l'autorisation de vivre sur la parcelle ne prévoyait pas de terme, et retenu, à bon droit, qu'il pouvait y être mis fin à tout moment au terme d'une interpellation suffisante, la cour d'appel qui a relevé souverainement qu'une telle interpellation résultait suffisamment de la sommation délivrée le 23 juillet 1983 mais aussi de l'assignation du 28 janvier 1999, a pu ordonner l'expulsion de M. Y... ;

D'où il suit que le moyen n'est pas fondé ;

Et attendu qu'il n'y a pas lieu de statuer sur le premier moyen qui ne serait pas de nature à permettre l'admission du pourvoi ;

PAR CES MOTIFS :

REJETTE le pourvoi ;

Condamne M. Y... aux dépens ;

Vu l'article 700 du nouveau Code de procédure civile, rejette la demande de M. Y... ;

Ainsi fait et jugé par la Cour de Cassation, Troisième chambre civile, et prononcé par le président en son audience publique du dix-neuf janvier deux mille cinq.

1. Le prêt à usage est un contrat par lequel l'une des parties livre une chose à l'autre pour s'en servir, à la charge par le preneur de la rendre après s'en être servi.
2. Le prêteur ne peut retirer la chose prêtée qu'après le terme convenu, ou, à défaut de convention, qu'après qu'elle a servi à l'usage pour lequel elle a été empruntée.
3. Néanmoins, si, pendant ce délai, ou avant que le besoin de l'emprunteur ait cessé, il survient au prêteur un besoin pressant et imprévu de sa chose, le juge peut, suivant les circonstances, obliger l'emprunteur à la lui rendre.

مطالبه نماید. فلذا با توجه به آنچه بیان شد تصمیم دادگاه تجدیدنظر که طی آن حکم به خلع ید به صرف اعلان و درخواست سابق معیر را مبنای صدور رأی قرار داده بود و اساس رأی دادگاه تجدیدنظر در نظر دادگاه معد ابرام است، فلذا ضمن رد فرجام‌خواهی دادنامه سابق ابرام می‌شود.^۱

واگذاری مالی به دیگری موضوع عقد عاریه قرار می‌گیرد. تعریف این عقد در ماده ۱۸۷۵ از قانون مدنی آمده است و در آن به تعهد مستعیر دایر بر اعاده مال مورد عاریه اشاره می‌نماید. رأی مورد اشاره- رأی ۱۹ ژانویه ۲۰۰۵- به زمان انجام این تعهد می‌پردازد.

مسئله

۱- جریان پرونده

شخصی مالی را به عاریه می‌گیرد بدون آن که مدت زمانی برای نگهداری مال تعیین شده باشد، عاریه‌کننده صرفاً حق سکنی در مال مورد عاریه را داشته است؛ در زمان معین جهت تخلیه، تخلیه مطالبه می‌شود، مع الوصف تقاضای صدور اجرائیه نمی‌شود. چند سال بعد مجدداً دعوی تخلیه اقامه می‌شود و قضات بدوی رأی به تخلیه صادر می‌نمایند و متعاقب فرجام‌خواهی رأی در دیوان عالی کشور ابرام می‌شود.

۲- داده‌های حقوقی

الف: عاریه یا ودیعه جهت استفاده مستودع، قراردادی است که در آن یکی از طرفین مالی را به طرف دیگر جهت استفاده می‌دهد و مستعیر در آن متعهد به اعاده مال پس از استفاده می‌شود (ماده ۱۸۷۵ قانون مدنی) مستفاد ماده ۱۸۷۶ قانون مدنی اصولاً این قرارداد غیرمعوض است.

ب: آثار برخی قراردادهای بنا بر طبیعت، در زمان تسری می‌یابد؛ زیرا اجرای آنها مستلزم گذشت یک دوره زمانی می‌باشد. در این راستا می‌توان به قرارداد کار، اجاره یا عاریه اشاره داشت. متعاقبین آزاد هستند که در طول مدت اجراء قرارداد شرایط و حدود تعهداتشان را تغییر دهند. به جهت پرهیز از خطر دوام عقدی، یا دوام بیش از حد قراردادی، زمانی که مدت قرارداد تعیین نشده باشد، برای هر یک از طرفین

حق فسخ قرارداد به صورت یک طرفه پیش‌بینی شده است.
ج: مقررات قانونی در خصوص مدت عاریه در مواد ۱۸۸۸ و ۱۸۸۹ قانون مدنی آمده است. براساس نخستین ماده معیر تنها در حالتی می‌تواند مال مورد عاریه را پس بگیرد که یا مدت عقد عاریه حسب توافق پیشین طرفین به پایان رسیده باشد و یا در صورت عدم درج مدت جهت عقد عاریه، استفاده‌ای که موضوع عاریه بوده است به پایان برسد. در این راستا میان منافع دارای مدت معین و منافع دارای مدت غیرمعین باید تفکیک قائل شد. با این همه این قاعده در ماده ۱۸۸۹ تلطیف می‌شود و قانون‌گذار بیان می‌دارد در صورت وجود یک نیاز ضروری و غیرقابل پیش‌بینی می‌توان تقاضای اعاده مال مورد ودیعه را داد و بدیهی است که احراز این امر مستلزم بررسی قضایی خواهد بود.

درنهایت، ماده ۱۹۰۰ قانون مدنی به قضاات اجازه می‌دهد در صورتی که مدتی برای اعاده در نظر گرفته نشده باشد مدت عادلانه‌ای به مستعیر اعطاء نمایند.^۱

راه‌حل مندرج در رأی:

مسئله حل شده در این دعوا ناظر بر دشواری‌های معیر در اعاده مال خود از ید مستعیر است. بی‌شک قانون مدنی همان‌طور که دیدیم، راه‌کارهای به حد کافی جهت مسائل ارائه نموده است، مع‌الوصف قانون‌گذار تمامی فروض را بیان نداشته است. در واقع، در صورتی که مالی به عاریه داده می‌شود بدون آن‌که تاریخ دقیقی برای اعاده مال تعیین شود، در چه شرایطی معیر می‌تواند به قرارداد خاتمه دهد؟ پاسخ‌های متعددی به این پرسش می‌توان داد، آیا باید صبر کرد تا استفاده موردنظر مستعیر به پایان برسد و آیا این امر ممکن است هیچ‌وقت حادث نشود؟ آیا بهتر نیست از ماده ۱۹۰۰ ملاک گرفت و تعیین مدت را بر عهده دادرس قرار داد تا وی زمان اعاده مال را مشخص نماید؟ آیا معیر باید سابقاً در خصوص اراده خود به مستعیر هشدار دهد؟ دیوان عالی کشور به روشنی در این قضیه راه‌حل اخیر را برگزیده است و اضافه کرده است که معیر باید فرصت منطقی به مستعیر جهت اعاده مال اعطاء نماید.

1. S'il n'a pas été fixé de terme pour la restitution, le juge peut accorder à l'emprunteur un délai suivant les circonstances.

بحث

تعهد مستعیر به اعاده مال از طبیعت عقد عاریه برمی آید؛ حال این امر مطرح می شود که زمانی که بحث بر سر اعاده مال به مستعیر و یا به نحو دقیق تر زمان اعاده مال است، رویه قضایی به نحوی مجدانه در پی پاسخ برخواهد آمد.

در این جا باید اندکی تأمل کرد، چرا که از متون قانونی نمی توان به شکل رضایت آوری راه حل را استخراج کرد؛ بی تردید در برخی از موارد می توان سیستم قانون مدنی را به سادگی اعمال کرد، در این راستا می توانیم به مواردی اشاره کنیم که مال برای یک استفاده معین و مقید به یک دوره زمانی واگذار می شود، - نظیر عاریه دادن وسیله نقلیه برای برگشتن مستعیر به محل سکونت وی- در این موارد سیستم قانون مدنی بدون کوچکترین دشواری اعمال می شود زیرا به سادگی می توان زمانی که قرارداد به پایان می رسد را معین کرد، اما در مواردی که برای مثال مدت انتفاع به مدت عمر مستعیر تعیین می شود یا بهره برداری موضوع قرارداد قابلیت و استعداد استمرار را داشته باشد، معیر با این خطر رو در رو است که هرگز مال خود را دوباره به دست نیاورد. در این موارد راه فراری وجود دارد و این راه گریز جز «نیاز ضروری و پیش بینی نشده به مال» نخواهد بود. در این مورد ماده ۱۸۸۹ قانون مدنی به قاضی اجازه می دهد تا دستور دهد که مال اعاده گردد. اما به جز این راه حل که فرضی خاص و استثنائی را بیان می کند، یافتن راه حل بسیار دشوار است. در یک دوره زمانی دیوان عالی کشور برای رهایی از این بن بست به اصل ممنوعیت داراشدن بلاجهت استناد می ورزید؛ این عمل امروزه به طور کلی رد و با طبیعت تراضی طرفین منطبق دانسته نمی شود.

گریزگاه دیگر در خصوص ودیعه مصرف استناد به ماده ۱۹۰۰ قانون مدنی است. این ماده بیان می دارد که: در صورتی که برای اعاده مال ترتیبی تعیین نشده باشد، قاضی مدت زمانی که طی آن باید مال اعاده گردد را تعیین می نماید.^۱

این نظام دارای محاسن عمده ای است و از جمله می تواند سرانجام تاریخ تأدیة

1. 1900 Loi 1804-03-09 promulguée le 19 mars 1804
S'il n'a pas été fixé de terme pour la restitution, le juge peut accorder à l'emprunteur un délai suivant les circonstances

مال را تعیین نماید. این راه حل را دیوان عالی کشور در برخی از آراء خود لحاظ کرده است.

راه حل دیگری که به مراتب از راهکار سابق الذکر ساده تر است، استفاده از اصول عام حقوق تعهدات است. اصل کلی در حقوق تعهدات این است که عقود یک تعهدی با اراده هر یک از طرفین به تنهایی قابل فسخ خواهند بود. در اینجا تردیدی در اراده مودع در فسخ قرارداد وجود ندارد و بی شک وی در پی پایان دادن به تعهد قراردادی و اعاده مال است، اخیراً دیوان عالی کشور به این نظریه رویکرد بهتری داشته است و در نتیجه اعمال این راه حل، مودع هر زمان می توان اعاده مال را مطالبه نماید و این امر به هیچ دوره زمانی مقید نخواهد بود.

گستره

می توان با وجود احتراز از بازی با واژگان، از تحول رویه قضایی در پرتو این رأی صادره از دیوان عالی کشور یاد کرد. در واقع باید دانست که اختیار تعیین مدت قرداد با طرفین است و ایشان می توانند صریحاً موعدی را برای انقضای قرداد تعیین نمایند. در مقابل در صورتی که طرفین صریحاً پایان مدت ودیعه را تعیین نمایند رویه قضایی در راستای کاوش اراده ایشان، به اراده فرضی و ضمنی ایشان روی می آورد که ممکن است لزوماً با اراده واقعی ایشان در یک راستا نباشد.